

บทที่ 3 การแบ่งประเภทละครไทย

ละครไทยแต่เดิมแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ละครชาตรีหรือโนราห์
2. ละครนอก
3. ละครใน¹

1. ละครชาตรี

ละครชาตรี หรือที่บางครั้งเรียกว่า ละครโนราห์ชาตรี ละครชาตรีเป็นละครที่มีกำเนิดจากทางภาคใต้ของไทย เช่น เล่นกันในมณฑลนครศรีธรรมราช เรียกกันในมณฑลนั้นว่า "โนราห์"²

ในสมัยก่อนมหรสพที่จัดเป็นนาฏกรรมพื้นบ้านของคนไทยในภาคกลางและเป็นที่นิยมกันอย่างมากรวมทั้งก็คือ ละครนอก ต่อมาละครนอกแบบดั้งเดิมที่มีตัวละครเป็นชายล้วนหมดไป มีละครชาตรีลิเกมาแทน แต่บัดนี้ละครชาตรีแบบสมัยก่อนก็เกือบจะหาตัวไม่ได้แล้ว เพราะกลายแบบไปมาก ในบางจังหวัดก็หมดไป คนชั้นหลังนี้บางคนไม่รู้จัก ที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้ก็แตกต่างไปจากเดิมมาก ในสมัยก่อนละครชาตรีเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย เด็ก ๆ ชอบดูกันมาก บางคนสามารถจำกลอนละครตอนที่ตนชอบได้อย่างแม่นยำ บทละครชาตรีบางเรื่องชาวบ้านแต่งเอง ส่วนมากนำมาจากบทละครนอกตามแนวชาคกบาง นิทานบาง และนำตอนที่

¹เฉลิม เสวตนันท์. ตำนานการละคร. ปกติดะเกี่ยวกับนาฏศิลป์และการละเล่นของไทย : ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชวลีศรี กัณตารัตน์, 2529 หน้า 42

²กรมพระยาคำรง ฯ " ตำนานละครโอเหนา " ป.พิศนาคะการพิมพ์, ธนบุรี 2508 หน้า 1

สนุกน่าตื่นเต้นมาเขย่าทาทหาร่า และใส่เพลงดนตรีประกอบแบบละครนอก แต่คำเป็น
เรื่องราวรวดเร็ว เพราะตอนใดต้องการรวดเร็วก็ใช้การร้องเพลง และท่ารำของ
ชาตรีมีเหตุผลเป็นบางตอน นับได้ว่าละครชาตรีเป็นนาฏศิลป์ที่รวมศิลปะหลาย ๆ แขนง
ไว้เป็นที่น่าสนใจที่จะได้ศึกษาเพื่ออนุรักษ์สิ่งที่เป็นส่วนดีไว้ และปรับปรุงให้เหมาะสมกับ
สังคมปัจจุบันโดยแก้ไขสิ่งที่บกพร่อง และเสริมส่วนที่ดีให้ดียิ่งขึ้น

โอกาสที่แสดงละครชาตรี สรุปได้ดังนี้

สมัยก่อน

การแสดงละครชาตรีเป็นการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านที่จะมีโอกาสที่เป็นการบูชา
ของชาวบ้านในการยึดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นหลักทางใจ และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นชอบการรำร่า

สมัยปัจจุบัน

การแสดงเพื่อแก้บน ยังมีอยู่บ้างทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด แต่มักจะเป็น
เฉพาะที่ เช่น ที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองกรุงเทพฯ ศาลพระกาฬ จังหวัดลพบุรี วัดโสธร
จังหวัดฉะเชิงเทรา ฯลฯ ไม่ค่อยมีตามบ้านเรือนเหมือนแต่ก่อน

การแสดงละครชาตรีได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการแสดงอาชีพ คือ รับแสดงในงาน
ต่าง ๆ สุดแต่เจ้าภาพจะหาไป หรือการแสดงตามวิก หรือโรงมหรสพเพื่อเก็บเงิน แต่การแสดง
ได้แปลงรูปไปไม่เหมือนกับละครชาตรีสมัยก่อน คงรูปอยู่แต่การชั้ท้าวครูเท่านั้น¹

¹โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย กระทรวงศึกษาธิการ. วรรณกรรมประกอบ
การเล่นละครชาตรี. 2523 หน้า 343

องค์ประกอบในการแสดงละครชาตรี

การแสดงละครชาตรีที่แท้จริงนั้น ต้องประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ คือ 1. โรง
2. การแต่งกาย 3. วิธีแสดง 4. ปี่พาทย์ จะต้องเป็นไปตามแบบแผน

1. โรง ละครชาตรีไม่ต้องมีสิ่งใดประกอบมากมาย แม้ฉากก็ไม่ต้องมี บริเวณที่
แสดงนอกจากมีหลังคาไวกังแคบข้างผนังตามธรรมดา ซึ่งในโบราณใช้เสา 4 ต้น บั๊ก 4 มุม
เป็นสี่เหลี่ยมจตุรัส แล้วยังมีเตียง 1 เตียง และเสากลางซึ่งถือว่าเป็นเสามหาชัยอีก 1 เสา
เท่านั้น เสาต้นกลางนี้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก

2. การแต่งกายของละครชาตรี โบราณไม่สวมเสื้อ เพราะทุกตัวใช้ผู้ชายแสดง
ตัวยืนเครื่อง ซึ่งเป็นตัวที่แต่งกายดีกว่าตัวอื่นก็นุ่งสนับเพลา นุ่งผ้า คาดเจียรระบาท มีห้อยหน้า
ห้อยข้าง สวมสังวาล ทับทรวง กรองคอกับตัวเปล่า บนศีรษะสวมเทริดเท่านั้น มาในสมัยนี้
ผู้แสดงเป็นผู้หญิงโดยมาก และการไม่สวมเสื้อก็เป็นที่น่ารังเกียจของชนทั่วไป ไม่ว่าจะ เป็น
เวลาปรกติ หรือในการงานใด ๆ ทั้งนี้ การแสดงละครชาตรีในสมัยนี้ การแต่งกายจึงมัก
ใช้แบบสวมเสื้ออนุโลมอย่างละครนอก ส่วนการสักหน้าในสมัยโบราณใช้ขมิ้นลงพื้น สีหน้าจึงนวล
ปนเหลือง ไม่ใช่ปนแดงอย่างเดี๋ยวนี้

3. วิธีแสดง เริ่มต้นจะต้องทำพิธีบูชาครูเบิกโรง มีเทียน 1 เล่ม รูป 3 ดอก
หมาก 3 คำ (ป่ายปูนทางคานหลังใบพลู และจับเอาหลังเข้า) หมาก 3 คำนี้ใส่ในโพนทั้งคู่
2 คำ ใส่ที่โคนเสากลาง (หรือใต้เสาก็ได้) 1 คำ กับเงินกำลืออีก 3 สิ่ง 1 เพื่อ
เงินกำลือนั้นเมื่อทำพิธีเสร็จแล้ว จะต้องแบ่งให้คนเบิกโรง 1 สิ่ง คนรำชัศหน้าบท 1 สิ่ง
คนแบกซองคลี่ 1 สิ่ง และอีก 1 เพื่อ เป็นส่วนทำบุญอุทิศให้ครูบาอาจารย์ เมื่อทำพิธีบูชาครู
เสร็จแล้ว ปี่พาทย์โหมโรงชาตรี แล้วร้องประกาศหน้าบท ถ้ามีบ้ายศรีด้วยก็ร้องเริ่มด้วย
" ขานเอ " ถ้าไม่มีก็ต้องไปเชิญครูที่เดียว ต่อจากนั้นก็มียืนเครื่องออกมารำชัศหน้าบทตามเพลง
การรำชัศนี้ในโบราณขณะรำ ตัวรำจะต้องว่าอาคมไปคอย เพื่อป้องกันเสนียดจัญไรและกระทำ
ยาเหยียดต่าง ๆ วิธีเดินวนรำชัศก่อนแสดงนี้จะรำเวียนซ้าย เรียกว่า " ชักโยแมลงมุม "
หรือชักยันต์ ต่อจากการรำชัศหน้าบทเวียนซ้ายแล้วก็เริ่มจับเรื่อง ตัวละครขึ้นนั่งเตียงแสดงต่อไป

การแสดงละครชาตรีตัวละครร้องเอง ไม่ต้องมีต้นเสียง ตัวละครที่นั่งอยู่ ณ ที่นั้น ก็เป็นลูกคู่
ไปในตัว และเมื่อเลิกการแสดงจะรำซัดอีกครั้งหนึ่งว่าอาคมดอยหลังรำเวียนขวา เรียกว่า
" คลายยันต์ " เป็นการถอนอาถรรพณ์ทั้งปวง

4. ปีพาทย์ ที่ประกอบการแสดงก็มี ปีสำหรับทำทำนอง 1 โทน 1
กลองเล็ก (เรียกว่ากลองชาตรี) 2 และฆ้อง 1 คู่ แต่ในการที่ละครชาตรีมาแสดงกันใน
กรุงเทพฯ นี้ มักตัดเอาฆ้องคู่ออก ใช้มาล่อแทน ซึ่งเป็นประเพณีต่อมาจนบัดนี้ และบางครั้งมี
กลองแขกอีกด้วย ¹

เรื่องพื้นนิยมเล่นละครชาตรีมีหลายเรื่อง เช่น เรื่องนางมโนห์รา พระรถเมรี
ลักษณะวงศ์ โคบุตร คาราวงศ์ พระอภัยมณี สังข์ทอง จันทโครพ สีนราช สังข์ตีลปชัย
นางยมกลืน และเรื่องนายไกรกับชาละวัน ²

¹สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. พุ่มเทวา. ที่ระลึกงานเชิดชูเกียรติ
ศิลปินภาคใต้ ชุนอู่ได้มหาราคร : กรุงเทพมหานคร, 2523. หน้า 39-40

²ภิญโญ จิตต์ธรรม (ผู้รวบรวม) " มโนห์รา " (พระนคร : โรงเรียนฝึกหัดครู
สงขลา ม.ป.ป หน้า 49

รูปการแสดงโนรา

รูปการแสดงโนรา จากหนังสือ เข็ดชูเกียรติ พุ่มเทวา ชุนอุปถัมภ์นรากร

ตำนานละครชาตรี

ยังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าท้าวทศวงศ์ ครองพระนคร
กรุงศรีอยุธยา อัครมเหสีทรงพระนามว่า สุวรรณา มีพระราชธิดาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า
นางนวนสาลี ครั้นพระราชธิดาเจริญวัยขึ้น เทพคาก็จุติลงมาปฏิสนธิในครรภ์นางนวนสาลี
เมื่อครรภ์เจริญใหญ่ขึ้น ทรงทราบถึงพระราชบิดาก็ทรงสงสัย จึงโปรดให้หาโหรมาทำนาย
โหรทำนายว่า มนุษย์ในชมพูทวีปนี้ไม่มีใครที่จะมาต้องพระราชธิดาเลย แต่ชะตาบ้านเมือง
จะบังเกิดเป็นนักแสดงชาตรี

เมื่อพระเจ้าทศวงศ์ทรงทราบประทุติเหตุดังนั้น ก็ทรงพระราชดำริว่าจะให้
พระราชธิดาอยู่ในพระราชวังต่อไปก็จะอับอายแก่ชาวเมือง จำเราจะทำพลอยไปเสียให้
พบบานพเมือง คำจึงตั้งนั้นแล้วก็ตรัสสั่งให้เสนาข้าราชการทำพลอยนางนวนสาลีไป
ครั้นถึงมหาสมุทร เทพคาก็บันดาลให้เกิดพายุพัดพลอยไปติดอยู่ที่เกาะกะซัง ต่อมาจนครรภ์
นางครบถ้วนกำหนดคลอดมาศ ก็ร้องถึงเทพดาลมาประทับประคองนาง ครั้นถึง ๗ วันพุดหัสบดี
เคื่อนหก ขึ้น 15 ค่ำ ปีมะแม นางก็ประสูติบุตรเป็นกุมารแล้วเทพคาก็นำเอาดอกมณฑาสวรรค์
มาชุบให้เป็นนางนมชื่อว่า แม่สีมาลา แล้วชุบเป็นนางพี่เลี้ยงสองคนชื่อ แม่เพียน แม่เภา
บำรุงรักษากุมารนั้น อยู่มาวันหนึ่งนางสีมาลาและนางพี่เลี้ยงพาพระกุมารไปเที่ยวป่า
พบสระน้ำ เขาแห่งหนึ่งชื่อสระอินตันทิ ที่สระนั้นมีนางกนิกร 500 มารำเล่นน้ำอยู่ทุก ๆ วัน
ในวันที่พระกุมารไปนั้นก็ประจวบกับวันที่นางกนิกรมารำอยู่ นางสีมาลากับพระกุมารก็จำเอาท่าทาง
กนิกรรำนั้นมาได้

ครั้นพระกุมารชันษาได้ 9 ปี เทพคาก็ลงมาให้ชื่อว่า พระเทพสิงห และเทพคา
ก็เอาศิลา 1 ก้อนมาชุบให้เป็นพรานบุญ แล้วชุบหน้าพรานทองคำให้พรานบุญด้วย พรานบุญก็
เล่นรำทำเพลงอยู่ด้วย พระเทพสิงหได้ 1 ขวบปี มาวันหนึ่ง พรานบุญกับพระเทพสิงหชวนกัน
ไปเที่ยวในป่า แล้วทั้งสองคนก็นอนหลับไปที่ใต้ต้นรัง เทพดาลมาตามฤตผันบอกท่าเพลงรำ
พระเทพสิงหกับพรานบุญก็จำได้แม่นยำทั้งสองท่า :-

1. ทาแมลาย
2. ทาเซาควาย (หรือราหูจับจันทร์)
3. ทากินนร
4. ทาจับระบำ
5. ทาลงฉาก
6. ทาฉากนอย
7. ทาผาหลา
8. ทาบัวค่อม
9. ทาบัวบาน
10. ทาบัวกลี
11. ทาบัวแย้ม
12. ทาแมลงมุมชักใย

แล้วเทพคากันฤมิตรให้ 2 ใบ ชื่อว่า น้ำตาตก ใบ 1 ชื่อคนเขาขัน ใบ 1
 แลวนฤมิตรกลอง 1 ใบ ชื่อว่า เกตุสุวรรณโลก แล้วเทพคากลับสัมผัสในองค์เทพคามาซุบเป็น
 ขุนสิทธิ์า ครุมโนห์ราไว้แทนเทพคองคั้น พระเทพสิงห์กับพรานบุญคืนขึ้นเห็นขุนสิทธิ์าทั้งทั้
 และกลอง ก็มีความชื่นชมยินดี ยกมือขึ้นไหว้ขุนสิทธิ์าไว้เป็นครูแล้วพากันกลับไปยังศาลาที่อาศัย
 เทพคานฤมิตรเรือให้อีก 1 ลำ นางนวนสำลิกพาพระเทพสิงห์กับพี่เลี้ยงนางนมและพวกชาตรี
 ลังเรือลำนั้น เทพคากับันคาลให้ เป็นลมพายุ้พัดพาเรือไปขึ้นที่พระนครศรีอยุธยา พระเทพสิงห์
 ก็เที่ยวรำชาตรีไปคามบ้าน ชาวเมืองก็เลื่องลือว่าชาตรีรำคั้นนี้ มีผู้คนแตกตื่นไปดูกันมาก
 ทราบถึงท้าวทศวงศ์ รับสั่งให้หาชาตรีไปรำหน้าพระที่นั่ง ท้าวทศวงศ์ทอดพระเนตรเห็นนาง
 นวนสำลิก ก็ทรงจำได้ ตรัสเรียกเข้ามาไต่ถาม นางก็เล่าความถวายแด่ท่นหลัง ก็ทรงโปรดปราน
 มาก พระราชทานเครื่องดนตรีให้ พระเทพสิงห์ทรงเล่นชาตรี ชาตรีจึงได้แต่งเครื่องทรงเทริด
 และสังวาลแด่ท่นมาแล้วยกพระเทพสิงห์พระราชทานให้เป็นศิษย์ขุนสิทธิ์าคือไป ภายหลังพวก
 เสนาข้าราชการสมัครจะ เล่นชาตรีกับพระเทพสิงห์ ท้าวทศวงศ์ก็พระราชทานให้ จึงปรากฏ
 นามมาภายหลังว่าขุนพรานพระยาพรานแล้วโปรดยกส่วยสัตย์พัตยาให้แก่พวกชาตรีของพระเทพสิงห์
 ทั่วทุกคน ฯ

คำกลอนไหว้ครูละคอนชาตรี

ชานเอ แรกลงโรงที่ 1

ชานเอ
ชานมาชาตอง
เพลงครวญคิดขึ้นมา
เพลงแมนวนสำลีไม่มีใน
ลมเอयरวย ๆ
หอมรสครูชา
หอมมาสำเค
หอมฟุ้งสุราลัย
ลมเอยลมใด
ลมวาวอุศตรา
ลูกจะซึกเอาใบแลน
ไกลคลั่งไกลฝั่ง
เพื่อนบ้านเขาน้ำปี
เอาเคาะกะซังมา เป็นเรื่อน

ชานให้โนเนโนโน
ทำนองเหมือนวัวซึกไถ
ทรหวนในหัวใจ
ถึงจะไปไม่ลืมตัวแม่หนา ๆ
ยังหอมเตรสเป้งทา
ส่งกลิ่นเข้ามาไร ๆ
ลูกเหลียวไปแลสำไกล
โคลเข้าไปโรงเกิดแม่หนา ๆ
ที่พัตตั้งเมฆขึ้นมา
พัตต่อดวยลมสล่าตัน
กลางคืนมาเป็นกลางวัน
เอาเคาะกะซังมาเป็นเรื่อน
แมนวนสำลีนับเดือน
เป็นแทนที่นอนน้องหนา ๆ

คำเชิญครู 2

ฤกษ์งามยามดี
ชอบฤกษ์ครูชา
จะข้ามเสี่ยก็ไม่รอด
แม่สีมาลา เป็นครูตน
ถ้าพ่อสมักรรักลูกจริง

ปานนี้ชอบยามเวลา
แม่สีมาลาครูตน
ลูกน้อยจะลอดก็ไมพ่น
มารดาพอเทพสิงทร
พอมายอวยสิ่งอวยพร

พ่อเทพสิงห
 เป็นเหล่า เป็นเหลน
 ถัด ๆ เลื่อน ๆ เคลื่อนกันมา
 นพคุณบุญปลูก
 แยมพระโอรสโปรดปราน
 แม่เพียนแม่เภา
 ขุนพรานพระยาพราน
 พรานบุญหนาทอง
 พรานทิพรานเทพ
 หลวงสุทนต์หลวงเสน
 ร้องเชิญพ่อหลวงสุทนต์
 จุติจากเมืองฟ้า
 เล่นไทรรำไทรพอรามปลอด
 พระยาโถมน้ำ
 พระยาสายฟ้าฟาด
 พระยามือเหล็กมือไฟ
 ลูกชายเทนมมา
 ตาหลวงคงคอง
 แด่แรกพ่อเป็นนาย
 กงกระหยาปราจิต
 อาบน้ำทาแป้ง
 ผิดควยสาวสนมกรมชาววัง
 ไม่ทันจะสั่งลูก
 รับสั่งผูกคอบีพันเสี้ย

อ่อนวอนพอรุณสัทธิธา
 ตั้งแต่วันนั้นมาแลหนา
 แม่สีมาลาเป็นประธาน
 ไต่เอ็นคูลูกเอ็นคูลาน
 คำเนินเชิญทานมานั่งหน้า
 เชิญทานมาลงหลุงตา
 คำเนินเชิญทานมานั่งว่า
 ลอยแล้วไหลองเขามา
 พรานนอนพอรุณสัทธิธา
 หลวงคงวันเวนครูของชา
 ตายเมื่อไปยุทธเมืองไชยา
 ชื่อเจ้าพระยาโถมน้ำ
 ลูกไม้สุ่สุดไม้สุ่ซาม
 โจมงามพระยามือไฟ
 ลูกน้อยจะร้องประกาศไป
 ยอดในตาหลวงคงคอง
 ชื่อจันกระหยาผมหอ
 ผมหอหลวงคงปราจิต
 ใจท้าวพอรากเป็นพนคิด
 ผิดควยสาวสนมกรมชาววัง
 ตกแดงไม่ทันจะผันหลัง
 รับสั่งผูกคอบีพันเสี้ย
 บุญปลูกไม่ทันจะสั่งเมีย
 ริมฝั่งแม่น้ำยานยาว

ค่ายเจ็บคายไซ
 ริมฝั่งแม่น้ำย่านทาว
 ฉาพอลายข้างเหนือ
 น้ำเน่าลูกจะละลายจันทน์
 กระดูกแทงกระดูกขา
 ดวงเนตรพอมสออด
 เที่ยง ๆ สาย ๆ
 ทำเป็นไม้กลัดผม

ลูกนอจะไคถามขาว
 ชีวิตก็ม้วยมรณา
 น้ำเน่าน้ำเหลืองให้ไหลลงมา
 น้ำนั้นลูกจะละลายแฉ่งหา
 ลูกยาจะทำไม้กลัดผม
 ลูกนอจะทำโปรอหอม
 ลูกชายจะคายออกชม
 ชมต่างพอรอยซัง เอย ๆ

เพลงไหวครุที่ 3

1. ครูเอยครูสอน
 ปลดปลงลงมา
 รำให้เป็นชื่อ
 แผลายกนก
 ทาราหุ้บจันทร์
 ปลดปลงลงมา
 บั้วบานบัวคลี่
 รำทาบัวคุ่ม
 รำทาพระยาหงส์ทอง
 ลองมาลองไป
 เชิญเจ้ารอยซัง
 รำทากินนรา
 บ้างเก็บดอกไม้
 น้แหละครูสอน
 พอขุนสีห์ธาแก่
 รำวัวและสิบสองทา

สอนให้จันรำสิบสองทา
 ให้รำเป็นท่าต่าง ๆ กัน
 รำให้เป็นชานขึ้น
 ยกให้เป็นเครือวัลย์
 ให้เวียนเตชะยหาชวา
 ให้รำเป็นทาบัวคุ่ม
 บั้วแย้มตะพุ่ม
 แผลงมุ่มชกโย
 ลอยล่องในกลางสระใหญ่
 ริมฝั่งแม่น้ำคกง
 รำช่างประสานงา
 ลงมาเล่นน้ำสาคร
 มารอยเป็นเครื่องอาภรณ์
 ทำนองพอขุนสีห์ธา
 กระแสไม่มีเสียเลขหนา
 สอนไว้จำจิตจำใจ ๆ

2. คึกสังัด เจ็ยบเพ็รียบหง

แดงคัจฉินทรงผาภูษา
 ไหวหวัคพระสัสดี (1) ขออย่าไหม้ภัย
 ซาไหวเทพทาวในคาวดง
 บุดคุณครุมาอยู่บนเหลื่อเกล้า
 ลูกแดงตัวโอโงลงมาในโรงรำ
 ราชครุของซา
 ฉั้นพากเพ็รเรียนบทอยู่เคลื่อนกลอน

3. มือซำคังเหนื่อเส็ยรร่า

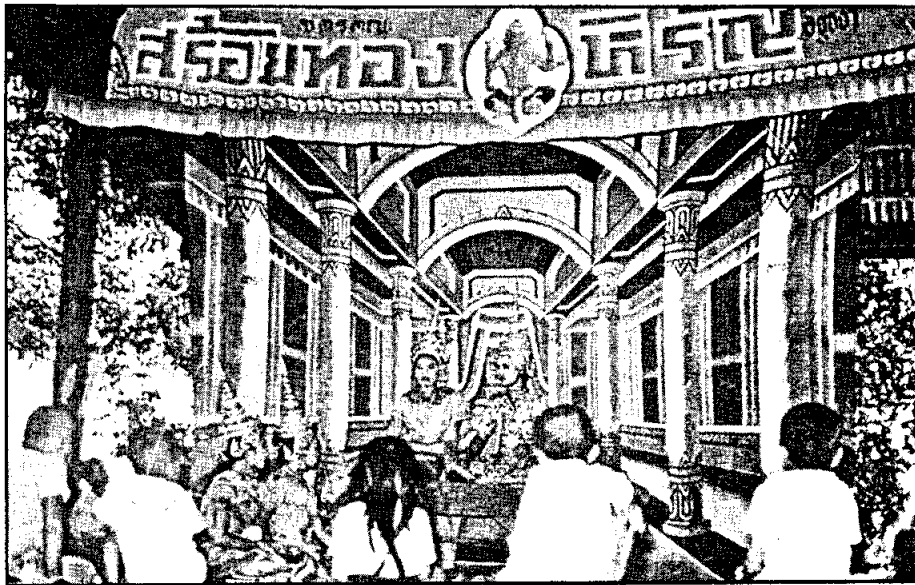
ตัวตางเซาตอก
 คังเหนื่อเส็ยรร่า
 ไหวคุณพระพุทคุดพระธรรม
 ไหวคุณพระพุทคุดพระธรรม

น้ำค่างตกลองตรงหลังคา
 ลงมาในโรงบรรจง
 ผิดพลังสิ่งใดช่วยบำรง
 คุ่มซำมาลงในโรงรำ
 รักษาซาพเจ้าทุกเข้าคำ
 ครูใดแนะนำคำบทกลอน
 พอมมาช่วยสั่งช่วยสอน
 คุณครูใดสอนซาพเจามา ฯ

ซำยอไหว
 มือตางตอกไม้
 ซำประนมไหว
 ไหวคุณพระสงฆ์บำรงอย่าให้ตกต่ำ
 ได้รักษาร่างกาย ฯ¹

¹อนิต อยู่โพธิ์. ตำนานละครชาตรี. หนังสืออ่านประกอบคำบรรยาย
 วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515 หน้า 65-71

รูปโรงละครและตัวละครชาติ

โรงละครชาติ แสดงบนสภา
วัดมัญเิง ออยุธยา

ละครชาติ กษัตริย์หรือหิรัญ จังหวัดอยุธยา
เรื่อง "โกมินทร์" ๒๕๒๐

รูปโรงละครและตัวละครชาติ จากหนังสือวรรณกรรมประกอบการเล่นละครชาติ.
โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย.

ตัวอย่างวรรณกรรมที่ใช้ในการแสดงละครชาตรี

เรื่อง โมงป่า¹

พระไชยทัต พบนางพินคะวดีนอนอยู่ชายหาด รูปร่างงดงาม มีแหวนนพรัตน์ค่าควรเมืองอยู่ที่นิ้วก้อยว่าเป็นนางกษัตริย์พลัดมา จึงเอาไม้เท้าข้างปลายชี้ไปที่ตัวนาง นางก็คืนชีวิตมา ไตตามกันไต่ความว่า นางเป็นลูกท้าวไพรีสุริยาและนางอัมพร นกได้เจียวนางมา พอลืมมหาสมุทร นางก็หลุดตกลงไปในน้ำ วายนำไปไม่ไหวจึงหมดแรงและมาตายอยู่ที่นั่น นางขอบคุณพระไชยทัตซึ่งอยู่ในรูปโมงป่า และจะขอรับใช้ตลอดไป พระไชยทัตก็เนรมิตเสื้อผ้าให้แล้วพากันเดินทางต่อไปจนถึงเมืองพันธุราช ไปอาศัยย่ายดาอยู่

พระไชยทัตหลงใจนางพินคะวดีอยู่ต่าง ๆ นานา เช่น ให้นำแหวนไปขาย แกลงทำเมาแล้วตีเอาเข้าไปในเมืองแล้วหายไป นางก็ตามไป ท้าวพันธุราชแลเห็นนางตาม โมงป่าก็ชอบพระทัย หาทางฆ่าโมงป่าแล้วจะไดรับเอาเมียเสีย นางก็วิ่งติดตามโมงป่า พระไชยทัตเห็นใจนาง พวกเพชรฆาตฆ่าโมงป่าหลายวิธี แต่โมงป่าก็ไม่ตาย ท้าวพันธุราชจึงให้เอาไฟเผา พินคะวดีโจนเขหาโมงป่า แต่ไฟก็ทำอะไรทั้งสองไม่ได้ โมงป่าแกลงบอก ท้าวพันธุราชว่าจะให้ตนตายให้พาไปที่เหนือลูก แล้วผลัดลงไป ท้าวพันธุราชก็เชื่อ พาโมงป่าไปที่เขาสูง โมงป่าก็แกลงรำลือนาง แล้วบอกว่าให้ผลัดตน แต่คนผลัดต้องเป็นท้าวพันธุราชเอง ท้าวพันธุราชก็ผลัด โมงป่าก็ดึงท้าวพันธุราชลงไปด้วย นางโจนตามลงไป โมงป่าก็รับไว้ แล้วนำท้าวพันธุราชไปไว้ในถ้ำมืด

ท้าวพันธุราชสำนึกผิด พระไชยทัตส่งสารก็อุ้มท้าวพันธุราชและนางไปในเมือง พระไชยทัตให้ท้าวพันธุราชไปนำแหวนที่ชายฝากไว้คืนมา

¹โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย. กระทรวงศึกษาธิการ. วรรณกรรมประกอบการเล่นละครชาตรี. 2523 หน้า 286 - 292

เรื่อง " โมงป่า "

ตอน ไชยทัตพบนางพินคะวดี จนถึงเขา เมืองพินธุราช

เมื่อนั้น องค์พระไชยทัตดาสาย หอคพระเนตรชมธารสำราญกาย พระโคมฉาย
 สุขเกษมเปรมปรา ทรงไม้เท้ากายสิทธิ์อุทรือน พระภูธรเขมชมฝูงมัจฉา ฉะนากฉลามวายตามมา
 หึ่งเงือกงูเหราวายคลาไคล ฝูงปลาวาฬแต่ละตัวโตสะบัด...มันขึ้นเล่นไล หึ่งสลอนวายเรียงกันไป
 หึ่งปลาเสี่ยววายไลกันไปมา ฝูงกุมภวาฬเป็นคู่ ๆ หึ่งปลาหมูวายเรียงเคียงกันหมา หึ่งกุ่มกุ่มกุ่ม
 หนีเข้ามา กลัวจะเป็นภักษาฝูงปลาวาฬ พระเค็มชมมัจฉาสาคเรศ หอคพระเนตรตามชาย
 กระแสน้ำ หึ่งกรวดทรายงามจรัสสีขาวล พระภูบาลพิศเพ่งเล็งแลดู หอคพระเนตรแลไปใน
 เบื้องขวา เห็นศัพทลียากลึงอยู่ เหนือโคมเจ้ามายนางโคมทรู นำเอ็นคुरुปร่างช่างงามจริง
 จะดูไหนก็วิไลแจ่มล้ำ เมฆงามชำระวาระเขียนฉากซึ้ง หึ่งส่องกรอนกลมดั่งเกล่งกลิ้ง ดูเหมือน
 หนึ่งจะมีรั้วกับพี่ชาย พระชนงราวกะโคงธนูยาว พระถันเต้าตั้งเต่งแปลงพระฉาย ยิงเพ่งพิศ
 ก็ยังคิดเสียดายกาย มานอนตายลู่เดียวนาเอ็นคुरु เป็นลูกเฒ่าของใครใจไหนขอ ช่างงามราวกะ
 หลอเขียวแฉหนู ขึ้นแต่กายยังแต่ตายนาเอ็นคुरु ฤาโคมทรูเจ้าเป็นเมียนายเกศตรา สำเภาแตก
 คองตายลงวายนำ เป็นกรรมของเจ้าแล้วกรรมงมหนา ฤาจะเป็นลูกกษัตริย์พลัดเมืองมา เสียพารา
 บ้านเมืองเคื่องระคาย หอคพระเนตรเห็นแหวนที่พระหัตถ์ นพรัตนค่าเมืองอันเรื่องฉาย จึงรู้ว่า
 ลูกกษัตริย์คองพลัดพราย จำจะชุบโคมฉายให้คืนเป็น ใดได้ตามโคมงามใหญ่เหตุ พระภูวเรศ
 ใดหนึ่งถึงฝันเห็น ซึ่งรูปกายเห็นจะตายเมื่อวันเย็น ยังเห็นอ่อนอุณละมุนกาย ชะรอยเป็นคูครอง
 ของเราแล้ว แมตวงแควนพรัตนจรัสฉาย จึงหิบบไม้เท้าเอาข้างปลายซึ้งโคมฉายก็เป็นมา
 ๆ ราว ๆ

เมื่อนั้น โคมพินคะวดีเสนาหา สิมเนตรขึ้นปล้นมิทันช้า แลเห็นโมงป่าก็อายใจ
 ผ่าบุ้งผ่าหมักก็ไม่มี นึกอายเต็มทีลูกไม้ใด นางกรบาทโมงป่าลงทันใด ช่วยชีวิตน้องไว้ได้คืนมา
 ตัวน้องจะรองบาทไป กว่าจะมวยบรรลัยสิ้นสังขาร น้องจะขอตามนามพี่ยา บ้านเมืองพาราอยู่
 แหงใด

หังอัถด์ ไชยหัตถ์คิกลางเจलयไซ ตัวเราชื่อว่าเจ้าโม่่งโพร บ้านเมืองเราไซร่
ก็โม่่งมี เราเคยอยู่แต่คงพงป่า นึกสบายเที่ยวมาจนถึงนี้ เหตุผลยังไรเล่าเหวี่ มาอนคาย
อยู่นั้นาเวทนา นามกรของเจ้านั้นชื่อไร บ้านเมืองอยู่ไหนเล่าหนา จงบอกเล่าให้เราแจ้ง
ในอุรา เป็นเพื่อนกันในป่าพนาลัย

หังโม่่งถาม นางยกความมาจากแต่กรุงใหญ่ จึงเล่าแกลงให้แจ้งใจ บิดาข้าไซร่
โพรสุริยา พระมารดาข้าชื่อนางอัมพร เป็นพิสมรนาธิบดี ตัวข้าชื่อว่าพินคะวดี บัณฑิตเจ้าข้ามา
ในโพร มั่นยืนมาถึงมหาพระสมุหร์ ชาคันหลุกตกลงทะเลใหญ่ ข้าว่าชน้ำหิวโหยโรยแรงไป
ก็มอคมวยบรรลัยมรณา

หังวจา ชื่นชอบวิญญาแล้วปราศรัย ตัวพี่รักเจ้าดวงใจ จะพาน้องคลาไคลในหิมวา
แล้วเนรมิตภูษาม้าสไบ สองคันโคคังใจปรารถนา เจ้าจึงยื่นให้แก่นองยา บุ่งหมตามประสา
คนเชื้อใจ นางรับเอาภูษา ของเจ้าโม่่งปามาส่งให้ ซาคปรุทะเลเป็นรูปไป ภูษาม้าสไบไม่มีดี
นวลนางก็เอามาบุงหม จะบิคนมก็ไม่มีคนนำบักสี หัวประจบชนกันสิ้นสิ้นดี พระภูมิแกลงทำให้เวทนา

เมื่อนั้นไชยหัตถ์โม่่งป่า พานางคำเนินเดินมา ลอคลักพุดกษาพนาลัย ฯ เชิด

มาถึง ปลายเมืองพันธุราชกรุงใหญ่ โม่่งจึงลนลาคลาไคล เข้าไปกราบไหว้ยายดา

สองเขาคิดหังก็หัวเราะ รูปร่างกระโรนองงามใจหาย สูงใหญ่ก็โค้เจ็ดศอกปลาย
โถมฉายไปโค้ที่โหนดมา จมูกยาวพื้นขาวนัยันตาโค หงโรดมรกลงปรกหนา ส่วนนางเมียรูปร่าง
อย่างเหวา ไม่สมกันเลขหนานาอายุใจ แต่เกิดมากที่หังโค้เห็นเขา จะตายเปล่าไม่ประสบพบใน
จะอยู่ที่โค้นะสายใจ นามกรชื่อโรนະบุญลือ นวลนางหังชายชชายอก ฉันเป็นชาวบ้านนอกชอกคือ
ผิวชื่อโม่่งป่าฤทธาธา ชาหรือชื่อพินคะวดี

ว่าแล้วสองเฒ่า เขากระหอม จักแจ้งให้พร้อมเป็นถวนดี เลือสาคลาคุปคูให้
ครั้นแล้วจรีเดินมาพลัน จึงร้องเรียกวาทินคะวดีเออ ออย่าเฉยหาผิวเข้าเคหา นางโม่่งยงชวน
องค์พระพี่ยา เขากระหอมยายคาควหันทที่ สองดาชายก็ไปสู่เคหา เจ้าโม่่งก็ลยาที่เข้าที่ อิงแอบ
แนบพินคะวดี พระภูมิรำหังอยู่ไปมา จะโหนดางเอาแหวนนั้นไปขาย จะกินเหล้าเมามาหยัหนักหนา
เราจะลองนำใจกลยา แล้วจึงมีวจาว่าไป

น้องเอยน้องเจ้าพี่ มารศรีผู้ยกพิสมัย แหวนของเจ้าเอาไปขายเด็กควงใจ
เราไม่มีอะไรจะซื้อกิน ผ่าบุ้งผ่าหมของเจ้าเล่า มันเกาซากไปเสียหมดสิ้น พี่ก็อายชยตา
เป็นราคิน แล้วซื้อสุรามากินให้สบาย พี่เห็นคเห็น้อยเมื่อชิงแข่งซา พอแก่เห็น้อยเมื่อขลา
เด็กโฉฉาย ๆ เจรจา ๆ

นางโฉยงฟังพระพี่ชาย พอรุ่งแสงสุริยฉายวานชยตา ทั้งสองปรึกษากันเสร็จแล้ว
คอยประคองน้องแก้วนิษฐา ก็ล้วยไปในที่ศรีไสยา ครั้นรุ่งเช้านางมหาศายาย นางดอกเอา
ธำมรงค์แล้วส่งให้ สองเค้ารับไว้ตั้งใจหมาย นางจึงบอกแจงอชยาแพรงพราย จงเ็นคเอา
ไปขายให้หลานชย ชยเดาว่าจะเอาสักเท่าไร นางว่าตามใจของชยชญา หาซึ่งหกซึ่งก็ไม่ว่า
สุดแท้จะโคเด็กชยตา

ชยมาลาฟังว่าแล้วคลาเคลื่อน ลงจากเรือนรีบไปตั้งใจหมาย ๆ เชิด ๆ

มาถึงบ้านเศรษฐีก็หมอบกาย เศรษฐีถามว่าชยไปไหนมา ชยมาลาว่าหลานของ
ชานี้ ให้เอาแหวนมาขายทานเจ้าชย ส่งแหวนไปปล้นมิตินชา เศรษฐีรับมาพิศดู แหวนนี้ศรัคา
หามิโค ค่าควรเวียงชัยนั้นโคอยู่ เขาจะขายอย่างไรนะชยครุ จงบอกให้เรารู้ให้แจ้งใจ

ชยมาลาฟังว่าจาเศรษฐีถาม ว่าโฉมงามศรัคาหามิโค สักหาซึ่งหกซึ่งก็ตามใจ
เศรษฐีแยมแจมใส่อยูไปมา หากว่าชยเกรงใจชย หาไมคองเสียนชญา เศรษฐีหยิบเอาเงินมา
นับให้ชยมาลาเร่งพาไป ชยมาลาจับเอาเงินมาจากเศรษฐี เร่งรีบมาตั้งใจหมาย ๆ เชิด ๆ

ถึงเคหาเข้าปล้นเลาบรชยแล้วส่งเงินมาให้แก่กลชยา นางรับเอาปล้นทันที
แบ่งให้สองศรีเป็นหนักหนา ชยเดาขึ้นชมภิมรชย คีใจเป็นหนักหนาพันไป ว่าแล้วนวนางเข้า
สูหอง จัดแจงชวของมิโคชช นวนางจะรีบโคลคลา ออกจากส่วนชวคชยทันโค ๆ เชิด ๆ

มาถึง ยังซึ่งห้องคลาคใหญ่ นางจึงลนลาคลาโคล เข้าไปซื้อของคชยทันที ซื้อ
เสร็จสำเร็จคชยทันโค คลาโคลรับมาหาชชไม ๆ เชิด ๆ

ครั้นมาถึงปล้นควยทันใด ทราบวียจิดแจงขมขมิ้ม คมแกงเสร็จปล้นควยทันที
 เทวีกียกไหเหล้ามา แล่วนวลนางทูลเชิญให้เสวย พระทราชมะเขยกินเหล้าหาเมาไม่
 พระบงษ์บังคาควยทันใด ชื่อเหล้ามาหัวไมกินไมเมา แกล้งทำเจ้อเจ้อเส่นอหนา มาล้อข้า
 หรือไรเห็นเมาเหล่า แกล้งพาลพะโล้ไล่เอา ฉวยได้ไม้เท้าทำไกรธา ฯ เช็ด ฯ

นางพินคะวดีร้องเรียกชาย ที่โมงตี่ฉันตายแล้วยายชา คายายไคยั้นกั้วังมา
 ตามว่าตี่กันควยอันใด มีเมียยังมีไซร์ไมคี่หรือ นางเป็นคนชื้อหาที่โหนด เจ้าจะตี่รันกันทำไม
 คิคข้างเป็นไรไคคนโคง กินเหล้าเมาหนุกุมทะเล คิคคาวาเสียงคังโผง ดอยไปโหนดอายบา
 ลำโพง คีอกอายโมงมาลองดู

เมื่อนั้น ไซหัดแกล้งทำเป็นไซหู ตาคาสักเท่าไรทำไม่รู้ ไซหูเสียมไคจะเจรจา
 คิคแล้วเท่านั้นควยทันใด โมงไพรก็รีบผายผัน รีบมาทอณาไมข้าปล้น ทรงธรรมรับแรงจรัล
 ฯ เช็ด ฯ

เมื่อนั้น โจนนางพินคะวดีเส่นหา รู้คาวาเข้าในพารา ยายตาก็กลัวตัวจะตาย
 ครั้นแล้วเจ้าลงจากเตหา คิคถึงเชษฐาเดินร้องไห้ เร่งรีบลีนลาคลาไคล อรทัยเข้าสู่พระพารา
 ฯ เช็ด ฯ

ถึงเขา ตามข่าวจะให้รู้ถึงเชษฐา ใครจะว่าอย่างไรไม่นำพา เสือกสนค้นหาเพื่อน
 เชิญใจ แลเห็นที่โมงตรงเข้าหา กอคคอกเชษฐาแล้วร้องไห้ โหนดที่ผิดประการไค เขาจึงกุมไว้
 ไมลีนลา

เมื่อนั้น ไซหัดรูปแปลงแกล้งว่า เลาคความไปตามแต่สั่งจจ ว่าเด็กมันพาเข้าบุรี
 ท้าวเธอจึงใช้ให้เสนา ออกมาโหพาเอาคัฟ หอดพระเนตรชมเล่นเห็นว่าคี่ กุมที่ไว้ให้ข้างในคู
 โทษหัดนั้นไซร์ไม่มีคอก โปบอกยายตาอยามาอยู่ จวนเขาจะปิดประตู เข่นแล้วโจนตรุงรับไป

เมื่อนั้น ท้าวพันธุราชเป็นใหญ่ คริสแก่สุรางคนางใน หอดพระเนตรเห็นโมงไพร
 ที่ไคมา แลไปเห็นนางผู้มีศรี อิกคนชะรอยเมียอายโมงบา ไคคัฟไมสมกับหน้าตา จะพาลฆ่าคัฟมัน
 ไคบรลลย เห็นจะไคเมียมันเหมือนอย่างนิก ครองคริกจะเสกให้เป็นใหญ่ แลวจึงมีวาจาประภาษ

ไป สั่งเสนาในอย่าได้ทำ เร่งเอาอายุโมงไปประหาร ล้างผลาญมันเสียให้สังขาร คนไพร่เข้าไป
พระพารา อุบาทว์ชั่วช้าเป็นจัญไร

บัดนั้น อำมาตย์บังคมประนมไหว้ แล้วจึงรวบรัดเข้ามาตักไว้ พาตัวโมงไปนอกพารา
ฯ เชิด ฯ

เมื่อนั้น โฉมนางพินคະວັດเสนาหา วิ่งตามพี่โมงทรงโตกา วอนว่าเพชฌฆาตได้ปราชัย
เห็นเขาทุบตีพระพี่เจ้า นางแสนกำสรดเศร้าหมองศรี ตามตัวมาพาลางทางโตกี้ เหมือนหนึ่งชีวิต
จะบรรลัย ฯ โอด ฯ

เมื่อนั้น องค์พระไชยหัตถ์ศรีใส เห็นนางวิ่งตามโตกาลัย ที่พึ่งเห็นใจเจ้าวันนี้
แม้ว่าจะพาไปเสียแล้ว แหวนเจ้ายังตกอยู่ เศรษฐี จะแกล้งให้มันทำร้าย ให้เห็นอิทธิฤทธิ์
เกรียงไกร จะลวงหลอกพาให้เห็นฤทธิ์ จ้าจะคิดเอาแหวนคืนให้ได้ ตัวพระยาเอามาเป็นข้าไท
สาแแก่ใจที่มันทำแก่ตัวเรา คิดแล้วพระจึงมีพระวาจา ตรัสแก่กัลยาด้วยทันใจ จงไปเสียเถิดอย่า
โศกเศร้า เพราะเขาเห็นเจ้าคิดรักใคร่ มหาเหมือนว่าไทบรรลัย หาไม้ที่ไหนจะมรณา

เมื่อนั้น นางพินคະວັດพี่พี่ว่า ตัวน้องนี้ไซ้ไรไม่โคลคลา ตายเป็นเห็นหน้าไม่จากกัน
แต่บรรดาเพชฌฆาตคุมตัวมา ไก่ฟังวาก็สรวลสันต์ อื่นคงจะรักตัวมัน ตามไปภูจะพันใหม่มรณา
ฯ เชิด ฯ

มาถึงยังซึ่งสาคนหาข้าไม่ สั่งให้ปักหลักลงทันใจ แล้วเอาโมงไพร่เข้าผูกมัด
ฯ เจรจา ฯ

เอาหอกเข้าแทงหอกก็หัก จะเอาดาบเข้าสับดาบก็อยู่ มันมีความรู้ไม่เข้มนั้น
บรรดาเสนาอีกหลากหลาย มึงคุมตัวมันไว้ไหม้น ภูจะไปทูลองค์พระทรงธรรม ครั้นแล้วผายผันเข้า
พารา

ถึงเข้า ก็มเกล่าทูลความเรื่องโมงป่า ตามมีพระราชาขบถุษา พาไปเช่นฆ่าไม้บรรลัย
เอาหอกเข้าแทงหอกก็หัก เอาดาบเข้าสับหาเข้าไม่ ข้าพเจ้าให้คุมตัวเอาไว้ ท้าวโหลงทราบ
พระบาท

เมื่อนั้น ท้าวพันธุราชผู้ร่งฟ้า ไต่ฟ้งด้อยคำไอ้เสนา นิ่งนึกครึกคราในพระทัย
เหตุโฉนไอ้โม่งมันมีฤทธิ์ กูจะล้างชีวิตให้จงได้ พันมันไม่เข้าเอาเผาไฟ เห็นจะม้วยบรรลัย
มรณา

คิดแล้วศรีสังแก่เสนี มิ่งไปกองอัครีอย่าไคซ่า กูจะไปประหารไอ้โม่งป่า
มันจะมีฤทธาประการใด

บัดนั้น เสนารับสั่งบังคมไหว้ ครั้นแล้วรีบพากันคลาไคล มาจัดแจงกองไฟตามบัญชา

เมื่อนั้น ท้าวพันธุราชผู้ร่งฟ้า พระเสด็จมากับเสนา ออกมายังนอกพระเวียงชัย

ฯ เชิด ฯ

ท้าวเสด็จขึ้นนั่งบนเกาอี้ เสนอหมอบเฝ้าอยู่ใส่ว ตรีสีให้เอาไอ้โม่งเข้าเผาไฟ
เสนาในไปพาเอาควมา

ไค้เอ๋ยไค้ฟ้ง รับสั่งให้เอาพระเชษฐา นางเข้ากอบาพราไศกา ไม่พอที่จะมาให้
บรรลัย ถ้าแผนว่าพิบรลัยแล้ว นองแกวจะอยู่อย่าสงสัย จะขอมวยคายนควยในกองไฟ ไม่อยู่ไป
ไหนเวทนา ฯ โอด ฯ

เมื่อนั้น พระจอมภพจบโลกทั่วทิศา เห็นนางมาราไศกา จึงมีวจาประภาษลัน
ไค้ควมันมาช้ออุโย เอาเข้ากองไฟ ชับโลมันเสื่ออี่เมียมัน ไหมาจากกันอยู่วไร

บัดนั้น อำมาตย์บังคมประนมไหว้ รับสั่งบ้างพอรไท ชับโลนางพินคะวดี บ้างเข้า
ผูกมัดเจ้าโม่งป่า จะล้างชีวาให้เป็นผี โยนเข้าไปไฟกองอัครี เทวีโจนตามโฌงามไป

ฯ เชิดฉิ่ง ฯ

เมื่อนั้น ไชยหัตถ์รับนางเอาไว้ไค้ กอดแก้วชนิษฐาผู้ยาใจ พระเพลิงทางไปไม่ย่ำยี่
ไฟดับกลับเย็นเป็นน้ำทิพย์ ควยไม้เท้ากายสิทธิ์พระโฌมศรี อยู่สบายในกองอัครี สองศรีมีม้วยมรณา

เมื่อนั้น ท้าวพันธุราชผู้ร่งฟ้า ตกคะลิ่งพระทัยอยู่ไปมา เห็นนางกัลยาเข้ากองไฟ
พระเสให้ขมิชาบลงอาบพักตร์ ควยความรักไม่ลืมพระเนตรไค้ อัครีอัครีชัคแคนเนนพระทัย แค้นใจ

ควยพวกไอเส้นี มันไม่ระวังไหนางตาย นิ่งโคจนเจ้าม้วยเป็นผี ไมกลัวครหาจะยายี
 ภูจะล้างชีวีอายเสนา โอวาพินคะวดีของทีเอ่ย บุญไม่เคยร่วมรักเสนาหา เสียพระทัยกษัตรา
 ประหนึ่งว่าจะทรงตกเก้าอี้ ก็ควานวลนางนั้นอาลัย มอคม้วยชีวันเป็นผู้ผอง ท้าวเธอรหะท
 ระทวยองค์ ประหนึ่งว่าจะปลงชีวี จะตั้งพระกายก็ไม่ตรง ทรุกองคั่งนั่งบนเก้าอี้ แข็งพระทัย
 ครัสสั่งพวกเส้นี ไหพรากกองอัครีเสียพันใด

บัดนั้น เสนาบังคมประนมไหว้ รับสั่งไหพรากกองไฟ ตกใจเห็นโมงไม่มรณา
 ต่างคนต่างชวนกันวิ่งหนี นำคคี่มาทูลเรื่องโมงป่า เผาไฟมันไม่มรณา ข้าเห็นฤทธามันเกรียงไกร

เมื่อนั้น ไชยทัตฤทธิจะมีไหน จูนางเยื้องย่างจากกองไฟ เกิดตรงเข้าไปที่พระยา
 มิโคหว่าคหวันมาพรันจิต ทรงฤทธิจึงกล่าวคำมุสา เหตุไฉนท่านจะให้เรามรณา ออย่าเข้ามาหา
 เอาเราไป ดิ่งที่เหวลึกแล้วผลักลง จึงจะปลงชีวีคคักษัย เครื่องอาวุธของเราจึงเผาไฟ
 ไม่ม้วยไม่มรณลัษมรณา

เมื่อนั้น นางพินคะวดีเสนาหา ไม่รู้ว่าโมงแกลงท้าวพระยา คิดว่าจริงจังก็ตกใจ
 บอกเขาทำไมพระ เชษฐา อนิจจายอมตายก็เป็นได้ ปีกปากนางลากเอาตัวไป มิให้ผูกกันกับพระยา

เมื่อนั้น ท้าวพันธุราชชอนาดา หลงเชื่อเพราะเห็นเป็นโมงป่า ไม่รู้ว่ากษัตริย์อัน
 เกรียงไกร โมงบอกอย่างไรก็เชื่อถือ ไมหรือไมคคี่ซึ่งสงสัย คิดว่าตกเหวแล้วมรณลัษ ออยากได้
 นางพินคะวดี สั่งให้เสนามาเตรียมพล ให้ผูกม้าคนที่เคยขี่ เร่งรถจคักกันไปทันที เร็ว ๆ เส้นีจะ
 ไกลคลา

เมื่อนั้น ท้าวพันธุราช ณ รังสรรค์ จึงพาโมงป่าจรจรลี เข้าไปไพรวันมิโคหว่า
 แลเป็นปากปล่องช่องภูผา ลึกสุดลูกตาพระโฉมศรี จะผลักไอโมงลงที่นี้ พยุคพลมนตรีเข้าพันใด

เมื่อนั้น ไชยทัตสมจิตที่คคี่ไว้ พระภูบาลคอยคคานเข้าไป ดิ่งปากเหวใหญ่มิว่าจา
 เชิญท่านเข้ามาผลักตัวเรา ถ้าไม่ไซ่ท้าวไม่สังขาร เป็นโมงแท้ญกับพระยา ดิ่งมีฤทธาก็ต้องตาย
 ข้าขอฝากแต่นางพินคะวดี ที่จะตายในวันนี้น่าใจหาย ที่ขออิงแอบแนบกาย จะสายสุดที่รักในวันนี้
 หัวเราะแล้วแกลงทำเป็นร้องไห้ กอคนางไว้ออนสั่งเป็นถวนถึ คอยอยู่เดิคเจ้าพินคะวดี จะเป็น

มเหสีท้าวพระยา อุตสาห์ปรนนิบัติโหววรัก คึกกลัวอาญาจักรทั้งที่

เมื่อนั้น นางพันคะวศิตรีใส่ พั้งที่โม่่งสั่งสอนอ่อนพระทัย ชลเนตรไหลหลังตั้งธารา
ดาเมเนาพมวับรรลีย์ น้องไซร์ไม่ขออยู่ให้เขาวา จะขอตายตามควยพโม่่งป่า จะอยู่ควยพระยา
อयाสงสัย

เมื่อนั้น ท้าวพันธุราชฮั้นเรื่องศรี เห็นนางอรโหเจ้าโศกั พระภูมิเห็นจริงไม่กรังใจ
คายแพแนแลวมันบอกกู อื่นรูซิมันมารองให้ โม่่งรูแซกกลณนัย เสด็จเข้าไปยังโม่่งป่า พระฮั้น
พระหัตถ์กษัตรา โม่่งป่าจุกท้าวเออลงไป หั่งสองคกลงในเหวผา แคววโม่่งวศิทธิฮ้อย พอนาง
โม่่งงามตามไป โม่่งรับไวโศกัใจจง ๆ เชิด ฉิ่ง ๆ

เมื่อนั้นท้าวพันธุราชสูงส่ง ใจจิตไม่คิดรับพระองค์ กลัวโม่่งจะโชนลงในศรี
เบื่องซ้ายชุกรพระยาไว จะหั่งลงไปให้เป็นผี นึกกลัวเวรภายหนามี่ อयाให้ชีวิมันมรณา จะทำ
ให้สาแก่หน้าใจ เอาหังไว้ในทองเหวผา จะแกล้งให้พนเวทนา ครันแล้วก็พาท้าวลงไป ค่อยวาง
ท้าวพระยาลงในถ้ำ มีคมคิดจะคล่าหาเห็นไม จูกรกัลยาแล้วคลาโคล ไปเสียให้ไกลโอะพระยา

เมื่อนั้น ท้าวพันธุราชผู้รุ่งฟ้า โม่่งหังไว้ให้เวทนา กษัตราแลเหลี้ยวเปลี่ยวพระทัย
โหนเลยจะไคคั้นนเรศ ยังคึกน้ำพระเนตรเธอลังไหล ก็เพราะกรรมของตัวชั่วเข้าไป จะโห
ใครเพราะกุกุทธิชยา ชลนัยไหลหลังตั้งธารา นึกเสียคายชีวาจะบรรลีย์ ๆ โอค ๆ

ท้าวอ่อนวอนงอนง้อเจ้าโม่่งป่า โปรคเกสาเด็กพอไปอยู่โหน ขอเชิญพ่อเข้าไปใน
เวียงฮ้อย จะมอบให้ไพร่ฟ้าหังธานี ข้าบาทตายจะได้ฝากชีวิต ขอเชิญทรงฤทธิ์ช่วยเผ่าผี คึกแล้ว
โม่่งป่าไคปราณี จะขอฝากชีวิจนมรณา (ครวญ) อยู่โหนร้องเรียกไมชานเลย ทูหนหัวเออยหรือจะ
เอาตัวไปฆ่า ขอแต่ชีวิตอयाโหมรณา ไร่พलगโศกาไมสมประคี่ ๆ โอค ๆ

เมื่อนั้น ไชยหัตถ์ไคหังเป็นถวนถี่ เห็นพระองค์มาทรงโศกั พระภูมิก็นึกเมตตา
แกล้งทำสิ่งหนาทวดครอง ส่งเสด็จก็กกองทองกุหา คูก่อนพันธุราชกษัตรา เป็นคนชั่วช้าไม่มีอาย
เห็นเมียรเจ้าพาลเอาความผิด ซ่างไมคึกอายกับคนทั้งหลาย มุงมาคจะพินาศกุกุให้ตาย
คนหน้าไมอายฮังการ รูตัวหรือยั้งว่าตัวผิด แต่บัตวงจิตอयाอิจฉา ครันถึงตัวเขาบางนั้งโศกา
รูกลัวชีวาจะบรรลีย์

เมื่อนั้น ท้าวพันธุราชขึงคมไหว ฟังคำตระหนกให้ตกใจ ตัวสั่นหวั่นไหวคังตีปลา
 ซาบพลิดแล้วพ้อทูนหัว ทำช้วงงโปรกเกล้าเกล้า เหมือนหนึ่งว่าปล่อยลูกนกกลูกกา ออย่าให้ชื่อว่า
 ซาบรรัลย์

เมื่อนั้น ไชยทัตถัมแย้มอยู่แจ่มใส จึงว่าถ้ากระนั้นไม่เป็นไร เราจะพาท่านไปใน
 บุรี ว่าแล้วอุ้มเอาพันธุราช กับทั้งนางนาถโถมศรี คืบจากเหวพลันทันที รีบรี่เข้าไปในพระพารา
 ฯ เชิด ฯ

ครั้นวามมาถึงพระเวียงชัย สั่งให้หยุดพลไกรทั้งชายชวา เขียวมิ่งเข้าไปในพระพารา
 ไม่เข้ามาถึงค้วยทันที

เมื่อนั้น องค์พระไชยทัตถ์อันเรื่องศรี จึงมีวาจาพาที แล้วกล่าวคดีไปทันใด ท่านจง
 ไปเอาแหวนที่เศรษฐี ว่าตัวเรานี้ชายฝากไว้ ท่านอย่าได้ขำจงรีบไป ให้เสนาในไปเอามา

เมื่อนั้น ท้าวพันธุราชไค้ฟังว่า จึงสั่งเสนามิได้ช้า ให้พาตัวเศรษฐีมาในบัดนี้

บัดนั้น เสนารับสั่งชะมันชะมี ดวดยังคมลาไม้ช้าที่รีบรี่มาบ้านเศรษฐีพลัน

ฯ เชิด ฯ

บัดนั้น เศรษฐีไค้ฟังเสนาว่า หยับแหวนมาพลันมีทันช้า เข้าไปในพาราค้วย
 ทันใด ฯ เชิด ฯ

ละครนอก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงทรงอธิบายเรื่องละครนอกไว้ ดังนี้

ละครในกับละครนอกผิดกัน ไม่ใช่แต่ชื่อที่เป็นละครผู้หญิงกับละครผู้ชายเท่านั้น ท่านองรองก็ผิดกัน กระบวนรำก็ผิดกัน เรื่องที่เล่นก็ผิดกัน ละครในเล่นแต่ 3 เรื่อง คือ เรื่องรามเกียรติ์ 1 เรื่องอุณรุทเรื่อง 1 กับเรื่องอิเหนาเรื่อง 1 เรื่องอื่นหาเล่นไม่ แต่ก่อนมาแม่ละครผู้หญิงของหลวงเล่นเรื่องอื่นนอกจาก 3 เรื่องนั้นไป ก็เรียกว่า เล่นละครนอก บทละครที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องอื่น เช่น เรื่องสังข์ทอง และเรื่องควาย เป็นต้น ก็เรียกว่า พระราชนิพนธ์ละครนอก¹

นาย มนตรี คราโมท ได้อธิบายเรื่องของละครนอก โดยสรุป ดังนี้

ละครนอกเป็นละครแบบหนึ่ง อยู่ในจำพวกละครรำ เป็นละครที่ดัดแปลงจากละครโนห์ราหรือชาตรี โดยชชายวิธีการแสดงต่าง ๆ ตลอดจนว่าเพลงร้องและดนตรีประกอบให้พิสดารออกไป แต่ถึงกระนั้นบัญญัตินิยมในการแสดงละครนอกก็ยังมีรูปละม้ายคล้ายคลึงกับละครโนห์ราชาตรีอยู่มาก กล่าวคือ

การแสดงละครนอกมีความมุ่งหมายที่จะดำเนินเรื่องไปโดยรวดเร็วเจือปนด้วยตลกขบขันโลกโศกต่าง ๆ บางคราวก็ถึงแก่ชยาบไล่น หากตอนใดมีช่องทางที่จะเล่นตลกได้ก็จะเล่นตลกกันอยู่ตรงนั้นนาน ๆ โดยมีคำนึงถึงการที่จะดำเนินเรื่องหรือเวลาแต่อย่างใด แม้ชนบประเพณีก็อาจละทิ้งได้ เช่น ตัวพระยามหากษัตริย์ หรือนางพระยา ก็อาจเล่นตลกคลุกคลีทำที่ท่าต่าง ๆ ปะปนไปกับเสนาบริวารได้ เมื่อความมุ่งหมายของละครนอกมีอยู่เช่นนี้ บทประพันธ์ก็ต้องแต่งให้รวบรัด ใช้อ้อยคำอย่างตลาคเป็นพื้นและเปิดช่องไว้ให้เล่นตลกได้มาก ๆ ศิลปแห่งการรำรำก็ต้องทำที่ท่าไหวองไวกระฉับกระเฉง ความรู้สึกให้เห็นเด่นชัดเป็นจริงเป็นจัง สิ่งสำคัญของตัวละคร ผู้แสดงละครนอกนั้นก็จะต้องแคล่วคล่องว่องไวทั้งในการรำ

¹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ. ตำนานละครอิเหนา.

การร้อง และมีปฏิภาณในการพูดชัดเจน เพราะตัวละครต้องพูดเองทั้งในการดำเนินเนื้อเรื่อง และเล่นตลก และบางบทก็ต้องร้องเอง การบรรเลงร้องและปี่พาทย์ก็ต้องดำเนินแนวให้เหมาะสมกับบทบาทของการรำ ไซ้จังหวะร้องก็มักเป็นเพลงขึ้นเดี่ยวหรือสองชั้นที่มีจังหวะรวบรัด แต่โบราณที่เดี่ยวก็เป็นละครพื้นเมืองทั่ว ๆ ไป คงเรียกแต่ว่า ละครเจย ๆ เพราะยังไม่มีการจะตบแต่งเรียกอย่างไร จนเมื่อเกิดละครนางในขึ้น เห็นจะราวรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา จึงได้บัญญัติชื่อเรียกให้เห็นความแตกต่างกันขึ้น โดยเรียกละครพื้นเมืองที่ผู้ชายแสดงอยู่ทั่ว ๆ ไปนั้นว่า ละครนอก และละครที่เกิดในพระราชฐานว่า ละครใน ซึ่งคำโคลี่หรือลงจากละครนางใน หรือข้างในนั้น แม้เพลงร้องและปี่พาทย์ที่ได้ประดิษฐ์ขึ้นใช้โดยเฉพาะสำหรับละครทั้งสองแบบนี้ก็คงเรียกชื่อวงไว้ชัดเจนหลายเพลง เช่น ซ่าปี่นอก ซ่าปี่ใน โอโลมนอก โอโลมใน โอชาครีนอก โอชาครีใน โอปี่นอก โอปี่ใน และปี่นคลิ่งนอก ปี่นคลิ่งใน เป็นต้น¹

มนตรี ตราโมท " การละเล่นของไทย " หนังสืออนุสรณ์ในการพระราชทาน
เพลิงศพ นาย นพ บุณยเกียรติ หน้า 6 - 7

ตัวอย่างบทละครนอกเรื่องไชยเชษฐ¹

ตอนที่ 1 นางสุวิงชาถูกขับไล่อ

<u>ชา</u> เมื่อ แตมาอยู่ป่าพนาลี ไหหมอเฒ่าเอาช่างไปเพียวคน ไม่ประสบพบช่างตัวสำคัญ	องค์พระไชยเชษฐ^๑เรื่องศรี โตเจ็คราตรีทิวาวัน ทุกตำบลโป่งป่าพนาลี จนสิ้นแดนหมันคัพารา
๑ 4 คำ ๑	
<u>เป็นคลิ่ง</u> เมื่อพระมเหสีจะมีเหตุ พระทอดอนเหตุหายไป ส่งสารสุวิงชาโสมศรี จะประสูติลูกแก้วแล้วหรือยัง นางก็โรสุริยวงศ์หงส์เผ่า จำจะเลิกพลพลไกร	ให้เขมนันนินเนตรหึงชายชวา หวนรำลึกครีกตราถึงเวียงวัง เทวีมีครรภอยู่ข้างหลัง ไม่มีที่หวังที่ไว้ใจ ใครจะเอาใจหนูใส่ กลับคืนเขาไปยังพารา
๑ 6 คำ ๑	
<u>ราย</u> คิดกลางทางสั่งเสน เร่งรัดผูกช่างผูกมา	จงตระเตรียมโยธิตั้งชายชวา จะคืนเขาพาราเวลานี้
๑ 2 คำ ๑	
บัดนั้น ออกมาจักกันทันที	เสนารับสั่งใส่เกสี พร้อมเสด็จตั้งมีพระบัญชา
๑ 2 คำ ๑ เจรงจา	

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. บทละครนอก 6 เรื่อง.

เมื่อนั้น
จึงสรรสร้างทรงเครื่องสุคนธา
ครั้นเสด็จเสด็จบหลร
ไหยกพวกพลข้างค้ำกัน

องค์พระไชยเชษฐา
ทรงมหาภูมิศรายพรรณ
ขึ้นทรงอัสครผายผัน
กินเข้าเหม็นคธานี

๗ 4 คำ ๗ กราวนอก เชิด

ครั้นถึงจึงประทับมาทรง
พอสันแสงสนธยาราครี

เสด็จลงเกษแก้วมณีศรี
จรลีเขายังวังใน

๗ 2 คำ ๗ เสมอ

เมื่อนั้น
แจ้งเหตุว่าเสด็จมาแต่ไพร
ชวนกันอาบนำทาแป้ง
นุ่งยกหมตาคณาคราย

เจ็ดนางนารีศรีใส
ค้ำใจเปรมปรีดิ์มัทธาย
จกแจแต่งตัวเจ็ดฉาย
ผันผายไปเฝ้าพระภูมิ

๗ 4 คำ ๗ เพลงช้า

เมื่อนั้น
เห็นนางสาวสุวรรณมาอัญชลี
ที่จากน่องไปคล้องข紗
เข้าคำรำลึกถึงนฤมล
อันนางสุวิญชานงเขาว
ครรภนางก็แก่แต่วันไป

องค์พระไชยเชษฐาเรื่องศรี
จึงปราศรียนารหึงเจ็ดคน
หรมานอนป่าพนาสณพ
เจ้าอยู่ที่ทุกคนหรือฉนโค
ที่ฝากฝังให้เจ้าเอาใจใส่
เป็นกระไรคลอคลุกแล้วหรือยัง

๗ 6 คำ ๗

เมื่อนั้น
ข้าทุกข์แทนนฤมลสหนักำลัง
พอวันหนึ่งนางคลอกโอรสา
รูปร่างพริ้งพริ้วพร้อมค้ำกล่อมกลิ้ง

เจ็ดนางทูลไปค้ำใจหวัง
เป็นธุระระวังนังรำพึง
ก่อนหน้าพระเสด็จเข้ามาถึง
งามแมนเหมือนหนึ่งเทวดา

๗ 4 คำ ๗ เจรจา

เมื่อนั้น
เห็นทั้งทอนไม้ใส่พานมา
เสกนางเจ็ดคนเข้าคลจิก
ให้ชิงซึ่งสุวิธษาแล้ววาไป
ว่าพลางทางซยับจับพระชรรค์
ลงจากแทนแค้นใจจรัล

๑ 4 คำ ๑ เสมอ

ครั้นถึงจึงเห็นนางสุวิธษา
กระเทียมบาทก๊กองหึ่งห้องใน
เสียงเราซุบเสียงดังเพียงนี้
ให้อับอายชานานักหนานัก
แมนเสียงไว้ในเมืองจะเลื่องลือ
ชอบแต่สังหารผลาญชีวี

๑ 6 คำ ๑ เจรจา

เมื่อนั้น
กันแสงพลางทางทูลภูวไนย
แต่แรกจับทองรองครวญคราง
แล้วขับไล่ข้าโหมมิให้ดู
นางว่าข้าไม่เคยจะคลอคลุก
เมื่อแรกประสูติพระโอรส
บัดนี้ลูกอ่อนเป็นทอนไม้
พระองค์จงคิดดูเสกกล
เมื่อฟังคำข้างเคี้ยวมาเกรี้ยวโกรธ
เมื่อจะผินพักตราไปหาใคร

๑ 10 คำ ๑ โอด

พระไชยเชษฐาฟังคำที่ร่ำว่า
ผ่านพ้านิ่งอึ้งตะลึงตะโล
จะทัฬหิจารณาก็หาไม่
จะเลี้ยงไว้ทำไมในธานี
หมายจะไปห้าที่นั่นเกศ
เจ็ดคนางนารีก็ตามไป

ยิ่งโกรธาหุนหันมันใส่
ชี้หน้าว่าไปกับนงลักษณ์
ควรหรือมีลูกอ่อนเป็นทอนสัก
สิ้นรักใคร่กันแล้ววันนี้
ขึ้นชื่อว่า เป็นเมียเสียศักดิ์ศรี
ภูมิฮึดฮัดชกแค้นใจ

สุวิธษาคิวสั่นหวั่นไหว
เขาจะคิดอย่างไรเมียไม่รู้
เจ็ดคนางมานั่งหนุนหลังอยู่
เมียไม่รู้หันเห่าเขาคิดคค
เอาผ้าผูกพันตาเสียมีตมค
เสียงร้องปรากฏเหมือนเสียงคน
เพราะเขาปิดตาไว้ไม่เห็น
ลูกคนใครหอนเป็นทอนไม้
จะลงโทษน้องรักให้ตักขัย
รำพลางสะอื้นให้ไปมา

ราย เมื่อนั้น
 เหมเหมมคู้สู่วิชา
 ยักเยื้องทูกจาสารพัก
 เมื่อลูกเป็นทอนไม้ไถกะโต
 เจ็ดนางรักเจ้าเรารูแจ่ง
 อยาพักทำกำสรตระทระทวย
 ว่าพลางทางเรียกเสนา
 จงเอาตัวสู่วิชากาลี

๗ 8 คำ ๗

บัดนั้น
 เข้าผูกมัครคมือเขาวมาลย์

๗ 2 คำ ๗

เมื่อนั้น
 เหลียวคู้ภัสดาแล้วจาบัลย์

๗ 2 คำ ๗

โอ โอว่าพระองค์ทรงเดช
 พระจะโทहांทับนระอน
 ช่างเชื่อแต่เจ็ดนางไปช่างเคียว
 แดก่อนรอนชะไรก็ไม่เคย
 นางวังเข้าอกคพาภัสดา
 เสนาเข้าคร่าเอาตัวไป

๗ 6 คำ ๗ โอด เชิด

ราย ครันออกมานอกทวารวัง
 นางรองเรียกไปมิได้ซ้ำ

๗ 2 คำ ๗

พระไชยเชษฐาฟังคำจึงซ้ำว่า
 ยิ่งขึ้นกลับมาว่าเขาพาโล
 เจ้าสำนักสำนักนกวณโมโห
 ซ้ำมิใช่ชายจะโจ่งงวย
 ว่าเขาแกล้งใส่โคลไม่เห็นด้วย
 จะมอคมวยไม้หันรุ่งพรงนี้
 ไครอยู่ข้างชางหนาเขามานี้
 ไปประหารชีวิให้วายปราณ

เสนาคำนับรับบรรหาร
 ลนลานรับพาออกมาพหลัน

สู่วิชาตระหนกอกสัน
 ทรวณครำรำพันวังวอน

ไปรดเกศหูกยั้งมั่งก่อน
 โทษกรรมองนี้ไม่มีเลย
 ไม่แลเหลียวคู้มั่งนั้งเงย
 อกเอียนองคิดเห็นผิดใจ
 ขอโทษกรรมวอนว่ากราบไหว
 อรไทครวณครำรำใส่กา

ทอเห็นพี่เลี้ยงนั่งอยู่พร้อมหน้า
 เชษฐาไปรดด้วยช่วยนงไว้

บัดนั้น

เห็นเขาจูงสูวัญชาพาไป
พวกเสนาว่าหลีกไปไหน
พระที่เลี้ยงซึ่งไว้มละวาง

๗ 4 คำ ๗ เจรจา

ครั้นรู้แนครระหนักประจักษ์ความ

ดาแมนขึ้นมาพันไพบรลย
ทานจงหยุดยั้งรอรอ
มิใหม่วยมอดวอควาย

๗ 4 คำ ๗ เสมอ

ครั้นถึงจึงกลานเข้าไปเฝ้า

กราบทูลไปพลันทันที
ธรรมดาลูกอ่อนเป็นท่อนไม้
แต่เพียงนี้มีรูปเอา
ธรรมดา เมียหลวงกับ เมียน้อย
ช่างไม่ครองศรีภักดิ์ซึ่ง
ลวนเหลววิชาเป็นอารมณ์
ทั้งเล่ห์กลกระทำยาเหยียด
ถึงวานางจะเป็นเช่นนั้นไซร้
รู้ถึงสิ่งหลมเป็นการ
มบุษย์หรือจะสู้กับหมู่อักษ์
พระองค์จงโปรดยกโทษทัณฑ์

๗ 12 คำ ๗ เจรจา

สี่ที่เลี้ยงอย่างเหยาเข้ามาไกล
คกใจตัวสั้นเข้ากันกรง
คางคนยี่คยี่คยี่คยี่คยี่
แล้วถามว่าโทษนางเป็นอย่างไร

จึงห้ามเสนาว่าไม่ได้
นานไปเรารอยจะพลอยตาย
ข้าจะไปทูลขอนางโฉมฉาย
ว่าแล้วสิ้นนายจรัล

กมเกล่าประณตบทศรี
พระภูมิเป็นใจจงใจเบา
มีมั่งหรือไม้แตก่อนเกา
ยิ่งกว่ามัว เมามิ้นคิง
ยอมคอยหยิบผิดคิดหวงหิง
เหมือนไม่รู้ถึงพันเมีย
มีแต่จะเรียกลมให้เรือเสีย
จะให้เขาตัวเมื่อใครำคาญ
ก็ยังไม่ควรสั่งให้สังหาร
จะมาผลาญเสียสิ้นทั้งเหมันต์
จะเคี้ยวเล่นเป็นผักไม่พักหัน
อย่าให้ชีวันนางมอดม้วย

สามเส้า เมื่อนั้น
 จริงอยู่ที่ว่าข้างงวง
 มีแต่จะเติมเสริมซ้ำ
 นอนนี้ใจคณาเบาความ
 ด้าสงหลรูปที่ไทนนั้น
 ใครจะออกคอตานทานฤทธิ์
 คายแล้วหรือยังอยู่สู่วิชา
 ออย่าโหม้หั้นมันรอน

๗ 8 คำ ๑ เจรจา

ราย เมื่อนั้น
 โคธินสี่ที่เลี้ยงทูลหัดทาน
 นิ่งอยู่เห็นจะเป็นรอง
 โกรธาธินาแล้ววาไป
 ชีชะทานสารพักรู
 สันลมคมสันชยันจริง
 หรือหังสี่แจ้งใจวาใครทำ
 ช่างชื่อนามาเผ่าทูลตะบอย

๗ 8 คำ ๑

บักนั้น
 จิงว่าชาทูลชอระโ
 ชาตีวีระวังสันหลังชาค
 เราอยู่เต็มใจในใส่หุง
 หากว่าภูวไนยไม่ให้อาม
 แนนทรงฤทธิ์ให้เราพิจารณา

๗ 6 คำ ๑

พระไชยเชษฐโคฟังกก็เห็นควย
 เพราะใครใครไม่ช่วยห้ามปราม
 จิงหลอยปลาไหลไปไม่ไคอาม
 นี้หากว่าที่ห้ามจิงโคคัก
 จะหากันขอยยับคับจิด
 น้าที่ชีวิตจะม้วยมรม
 กลับไปโห้หา เขามากอน
 ทำโทษโรครณเเขวมาลัย

เจ็ดนางนั่งหังอยู่ในมาน
 ว่าชานเป็นแยกก็แปลบใจ
 ชวนกันเขมมานทองสองไซ
 นีอะโรมากลุ่มรุมซิงซิง
 มาชมชู่ตะคอกหลอกผู้หญิง
 ทูคแซบแอบอิงสอพลอพลอย
 จิงทิดทูลปรักปรำให้ยับขอย
 ช่าสีนากลัวน้อยไปเมื่อไร

พระพี่เลี้ยง เคืองชค้อชมาลัย
 กลการอะไรมาโกรธฟุง
 เห็นแต่กาบินผาคก็สะคุง
 ออย่าหยาบขุ่นกรุ่งกริ่งเจรจา
 นางรูปงามจิงออกมาลอยหนา
 ที่ไหนเจ้าจะมาทำทายอิง

เมื่อนั้น
จึงร้องว่าอย่าหักรำฟึง
จะถามไถ่อย่างไรก็ถามกัน
มาช่วยกันแทนหาว่าไม่อาจ
ทั้งสิ้นก็เหมือนงูออก
เมื่อลูกเป็นทอนสักประจักษ์ตา

๑ 6 คำ ๑ เจรจา

สมิงทองไทย เมื่อนั้น
ผลกรรมจำให้เรีคร้าง
ฟุ้งสี่ที่เลี้ยงก็เห็นชอบ
เห็นชอบ เป็นผิคคินิยม
พระศรีส้าหามความเสียทั้งสองข้าง
อันนางสุวิญชานันไชร
แต่ควมั้นนั้นอับมงคล
อย่าไหมมานั่งเฝ้าเข้าชี่

๑ 8 คำ ๑ เจรจา

ราย เมื่อนั้น
โศกสัลยรันทสลดใจ
ตั้งหนึ่งจะพินาศชาคจิต
นางเขากอบบาทาพระสามี

๑ 4 คำ ๑ โคล

เจ็ดนางพิโรธโกรธซึ่ง
ข้าไม่อยากพริ้นพริ้งทั้งสิ้นาย
ที่จะเป็นเช่นน้อยานักหมาย
เที่ยวเอาความร้ายมาบายทา
จะคอยมองของคอกกระมังหนา
ยังจะแค้นมีหนาวากันกาง

พระไชยเชษฐาธิราชทั้งสองข้าง
พระเคืองของหมองหมายในอารมณ
ฟุ้งเจ็ดนางคอบก็เห็นสม
ควยว่าอาคมเขาคลใจ
จะดากเดียงกันหาควรไม่
พิชอชีวิตไว้ก็ตามที่
เร่งขับไปให้พนจากกรุงศรี
แมนชาชีวิจะบรรลย

สุวิญชาไตฟุ้งนั่งร้องไห
ทรามวิธไม่เป็นสมประคี่
สุดสิ้นชีวิลงกับที่
โศกก็ครวญคร่ำรำไร

ละครใน

เป็นละครที่เกิดขึ้นภายในพระราชฐาน ข้าราชการฝ่ายในเป็นผู้แสดง เดิมเรียกกันว่า " ละครนางใน " เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอู่บรมโกศ (อู่อุชยาตอณปลาย) ทหาราก็คัดแปลงมาจากระบำที่ฝึกหัดกันเฉพาะในราชสำนัก เน้นความสวยงามของท่ารำและจังหวะรำเป็นส่วนใหญ่ ไม่มุ่งแสดงเนื้อเรื่อง การแสดงจึงชักช้า กล่าวกันว่าบางครั้งแสดงตอน " แดงตัว " อย่างเดียวใช้เวลาถึง 4 - 5 ชั่วโมง คนตรีประกอบการรำก็พยายามประคิษฐ์ให้ไพเราะเหมาะสมกับการรำของ " นางใน " บทเพลงจะไม่แสดงอย่างฟุ่มเฟือย เน้นถึงการรักษาขนบธรรมเนียมภายในพระบรมมหาราชวังอย่างเคร่งครัด เรื่องที่เล่นกันก็เป็นวรรณคดีเฉพาะในราชสำนัก เช่น อีเหนา อูณรุท¹

แม้ว่าคำว่า " ละครใน " จะมาจากคำว่า " ละครนางใน " หรือ " ละครข้างใน " ตามที่สันนิษฐานกัน แต่ละครในก็ไม่ได้นิยามถึงเฉพาะละครผู้หญิงหรือละครของหลวงเท่านั้น ละครในมีแบบแผนเฉพาะของทนายหนึ่งซึ่งไม่เหมือนการแสดงอย่างอื่น ๆ ที่สำคัญก็คือจุดประสงค์ของการแสดงละครใน มุ่งจะดูความมั่งคั่งงามประณีตบรรจงของท่ารำและฟังความไพเราะของคนตรี การดำเนินเรื่องจึงเป็นไปอย่างช้า ๆ มีศิลปะชั้นสูง กระบวนการร้องการรำ ก็ต่างไปจากละครนอก และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เรื่องที่จะเล่น ละครในเล่นแต่เฉพาะ 3 เรื่อง ซึ่งละครนอกไม่เล่น ได้แก่เรื่อง อูณรุท รามเกียรติ์ และอีเหนา แม้ว่าละครผู้ชายจะเล่น 3 เรื่องนี้ก็เรียกว่า ละครในได้ ดังเช่น ละครผู้ชายของเจ้านาขางพระองค์ เช่น เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์เล่นเรื่องอีเหนา ทั้งนี้เพราะเรื่องที่จะเล่นและแบบแผนการแสดงเป็นอย่างละครใน ในขณะที่เดียวกัน ชื่อนี้ว่าละครผู้หญิงจะเป็นละครในทั้งหมดก็หาไม่ ถ้าหากละครผู้หญิงเล่นเรื่องทั้ง 3 ดังกล่าวก็เรียกว่า ละครใน แต่การเล่นเรื่องอื่นนอกจากนี้ก็เรียกว่า ละครนอก ละครผู้หญิงของหลวงที่เล่นละครนอกคงจะเพิ่งมีในรัชกาลที่ 2 นี้เอง เมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอกขึ้น ดังนั้นคำว่า " ละครใน " กับ " ละครนอก "

¹กรมศิลปากร. มหรสพของไทย. โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ ; กรุงเทพฯ ฯ,

จึงไม่ไต่ถามกันเฉพาะตัวแสดงเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น¹

การใช้พิพาทบรรเลงประกอบละครใน

ละครใน เป็นละครที่มุ่งหมายความงามของศิลปการรำรำ ความไพเราะของเพลงร้อง เพลงดนตรี และรักษาขนบประเพณีให้เคร่งครัด การดำเนินเรื่องจะเข้มข้นหรือเวลาจะสั้นเปลืองไปมากอย่างไรไม่ถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะฉะนั้น การบรรเลงพิพาทประกอบละครในจึงต้องดำเนินจังหวะค่อนข้างช้า แต่ไม่ใช่ชื่อยืดจนเกินไป ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมเป็นใหญ่ เรื่องการรักษาแนวความช้าเร็วนี้ ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของการบรรเลง²

การร้องประกอบการแสดงละครใน

การร้องประกอบการแสดงละครใน ก็มีวิธีการเหมือน ๆ กับการร้องประกอบละครนอกที่กล่าวมาแล้ว เพียงแต่ร้องเพลงใหญ่ประเภทของละคร คือ เลือกเพลงที่มีลักษณะเฉพาะของละครใน เช่น เพลงช้าปี่ใน เพลงรำใน โอปี่ใน โอ้ชาตรีใน และโอ้โลมใน เป็นต้น และดำเนินจังหวะของการร้องให้สัมพันธ์กับความมุ่งหมายของละครในเท่านั้น อันความมุ่งหมายของละครในดังได้กล่าวมาแล้วในการบรรเลงพิพาท คือมุ่งหมายความงดงามของศิลปการรำรำ ความไพเราะของทำนองร้องและทำนองดนตรี รักษาขนบประเพณีอย่างเคร่งครัด เมื่อความมุ่งหมายเป็นเช่นนี้ คลกก็มีไม่ได้ คนร้องก็ต้องพิถีพิถันในการร้องให้นุ่มนวล ดำเนินจังหวะค่อนข้างช้า เพื่อให้ตัวละครรำได้งดงาม

¹อารดา สุมิตร. เล่มเดียวกัน. หน้า 22

²มนตรี ตราโมท. ศิลปะละครใน หรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย. ๖นิต อยู่โพธิ์
เรียบเรียง : กรมศิลปากรจัดพิมพ์, 2531 หน้า 296 - 302

คนร้องต้องมีทั้งคนเสียงและลูกคู่ เช่นเดียวกับประกอบละครนอก โดยเฉพาะคนเสียง นอกจากโคเพลงคังกลาวมาแล้ว จะต้องโคเพลงที่ใช้ในการแสดงละครนอกเป็นประจำทุก ๆ เพลง เช่น เพลงระบำสี่บท (พระทอง เบาหลุก สระเบื้อง บะหล่ม) เพลงชมโฉม เพลงลงสรงโชน ฯลฯ จะต้องรู้จักพิจารณาว่า บทที่จะร้องนั้นเป็นบทประกอบกรณีใด เพราะในบทละครนอกโบราณนั้น บางทีก็เขียนบอกชื่อเพลงไว้เพียงย่อ ๆ ซึ่งหมายความว่าไปโคหลายเพลง เช่น เขียนบอกไว้หน้าบทร้องเพียงว่า " โชน " เท่านั้น ผู้ร้องจะต้องดูใจความในบทร้องนั้นเอาเองว่าหมายถึงเพลงอะไร ถ้าเป็นบทลงสรงแคงคว์ เช่น " คางองค์ข้าระสระสนาน สุกนธธารปนทองผองใส " ก็ต้องร้องเพลง " ลงสรงโชน " ถ้าเป็นบททรงมาและชมมาพระที่นั่ง เช่น บทร้องขึ้นคนว่า " มาเออมาคน ผ่านคำข้าชนสลบสี " ก็ต้องร้องเพลง " โชนมา " เพลง โชนมา หรือ โชนรด นี้มีทำนองเหมือนกัน แล้วแต่บทชมรดหรือชมมาก็เรียกชื่อตามพาหนะนั้น

การร้องเพลงรายของละครนอกโบราณก็ร้อง 2 เที้ยว (คนเสียงเที้ยวหนึ่ง ลูกคู่เที้ยวหนึ่ง) เหมือนละครนอก และปัจจุบันก็มักจะร้องเที้ยวเดียวเช่นเดียวกัน แต่การร้องรายของละครนอกไม่มีพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ การร้องที่เรียกว่า " รือ " หรือ " รือราย " การร้องรือหรือรือรายนี้เป็นการร้องทอดจังหวะให้ช้า และแทรกเอื้อนพอสสมควร เฉพาะคำเดียว ซึ่งเป็นคำขึ้นต้นบท และร้องทำนองรือเฉพาะคนเสียงเท่านั้น เมื่อลูกคู่ร้องรับซ้ำคำนั้นก็ร้องอย่างรายในธรรมดา คำต่อ ๆ ไปก็ร้องรายธรรมดาตลอดไป การร้องรือ หรือรือรายใช้เฉพาะบทที่เริ่มเปลี่ยนอิริยาบถที่สำคัญ ๆ ของตัวละคร และไม่ใช่พร่ำเพรื่อ นาน ๆ จึงจะมีร้องครั้งหนึ่ง

การส่งลำในการแสดงละครนอก ไม่ค่อยจะมีมากนัก ในสมัยโบราณร้องแต่เพลงรายเป็นพื้น นาน ๆ จึงจะส่งลำสักครั้งหนึ่ง แต่เมื่อจะส่งลำก็ต้องเลือกเพลงใหญ่ ลักษณะของละครนอก และให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องในคอนั้น เช่น นังโศกเส้ารำฟ้าพัน ก็ควรร้องเพลงพญาโศก หรือหกบท หรือตามกวาง เป็นต้น ถ้าเดินทางไปควยความอาลัยอาวรณ์ ก็ควรร้องเพลงโอราย หรือทยอยต่าง ๆ เป็นต้น จะร้องเพลงอะไรก็ตามควรจะส่งแทรกอารมณ์ใหม่ชีวิตชีวาเป็นสิ่งสำคัญ¹

ภาพการแสดงละครใน

ภาพการแสดงละครใน จากหนังสือศิลปวัฒนธรรม

ฉบับพิเศษ มีนาคม 2532